

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ
ПРАВО**

УДК 343.618:616- 052(477)

О. М. Алієва, здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу і криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ПАЦІЄНТА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Проаналізовано чинне законодавство про стан захисту прав пацієнта за кримінальним правом України. Беручи до уваги точки зору вчених юристів щодо поставленої проблеми, автор формулює своє бачення розв'язання цих питань.

Ключові слова: захист пацієнтів, права пацієнта, медична допомога, медична послуга, "хворий", правовий статус пацієнта.

Питання забезпечення та захисту пацієнтів на сьогоднішній день дуже широко обговорюються на сторінках наукових видань, у періодичній пресі, на наукових конференціях та семінарах.

Актуальність розширення цих проблем пояснюється тим, що практика реформування сучасної охорони здоров'я, становлення страхової медицини та розвиток законодавчої бази, яка забезпечує її функціонування, йдуть по шляху зростання відповідальності суб'єктів надання медичної допомоги за порушення встановлених законодавством прав пацієнтів. Це визначає наявність великого кола осіб, зацікавлених у розробці універсального механізму забезпечення та захисту прав громадян при наданні медичної допомоги, який дозволить належним чином вирішити конфлікти, виникаючі у зв'язку з неякісним наданням медичної допомоги [1, 4].

Сучасна Україна проголошує себе демократичною, правовою і соціальною державою. У ст. 49 Конституції України встановлено, що кожний має право на охорону здоров'я і медичну допомогу.

Таким чином, право на медичну допомогу являється конституційним правом людини і громадянина. Відповідно ст. 3 Конституції України, визнання, дотримання та захист прав і свобод людини — обов'язок держави, а сама людина, її права та свободи є найвищою цінністю. Тобто визнання, дотримання та захист права людини і громадянина на медичну допомогу — конституційні обов'язки держави [2].

Сфера надання медичної допомоги — одна з багаточисленних областей суспільного життя, в якій держава, реалізуючи конституційні обов'язки, здійснює правове регулювання. Між тим в юридичній науці не склалося єдиної думки про те, чи являється ця сфера самостійною, чи входить в склад інших областей правового регулювання. Крім того, ведуться дискусії відносно відмінностей між медичною допомогою та медичною послугою.

Як відомо, ті сторони суспільного життя, в яких можливі злочинні посягання, охороняються нормами кримінального права. Сфера надання медичної допомоги сама по собі рідко слугує основним об'єктом злочинного посягання. Однак це не означає, що кримінальне право не повинно звертати уваги на злочини, які ско-

юються в даній сфері. Злочини, сковані при безпосередньому наданні медичної допомоги, посягають на найцінніші блага людини — її життя та здоров'я. Посадові злочини в цій сфері підривають віру людей у вітчизняну медицину та авторитет однієї з самих гуманних у світі професій — медичного працівника.

Потерпілим від злочинів, скоєних у цій сфері, як правило, є пацієнт.

Кримінальний Кодекс України, прийнятий 5 квітня 2001 року, значно розширив сферу застосування кримінально-процесуальних заходів боротьби із порушеннями прав пацієнта, порівняно з КК 1960 р. Так, замість однієї глави "Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи", у КК України 2001 р. передбачено чотири окремих розділи, що стосуються злочинів проти особи: "Злочини проти життя і здоров'я особи", "Злочини проти волі, честі і гідності особи", "Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи", "Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина". Розділ II КК України "Злочини проти життя та здоров'я особи", під час кодифікації 2001 р. був доповнений рядом нових статей. Такими є: ст. 137 "Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей", ст. 140 "Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником", ст. 141 "Порушення прав пацієнта", ст. 142 "Незаконне проведення дослідів над людиною", ст. 143 "Порушення установленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини", ст. 144 "Насильницьке донорство", ст. 145 "Незаконне розголошення лікарської таємниці". А в Розділі V Особливої частини КК України було передбачено відповідальність за порушення права на безплатну медичну допомогу (ст. 184 КК України), що теж є новим для вітчизняного кримінального законодавства. Звертає на себе увагу також і те, що більшість новел Розділу II КК (ст. ст. 140, 141, 142, 143, 144, 145 КК України) регламентують злочини, що посягають на права пацієнта.

Проблема недосконалості кримінально-процесуального захисту прав пацієнта базується на недоліках законодавства, які мають подвійний характер: по-перше, це недоліки самого Кримінального кодексу; по-друге, недоліки законодавства України.

До вад КК України, перш за все, належить неправильне розміщення статей у розділах. Так, злочин, передбачений ст. 132 КК України "Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби", не посягає на життя і здоров'я людини. Об'єктом посягання цього злочину є особисті права пацієнта на забезпечення конфіденційності інформації про стан його здоров'я. На аналогічний об'єкт посягає і злочин, передбачений ст. 145 КК України "Незаконне розголошення лікарської таємниці". Звісно, вчинення цих злочинів може в окремих випадках заподіяти шкоду життю або здоров'ю пацієнта, проте побудова системи Особливої частини Кримінального кодексу України здійснюється на основі родових об'єктів злочинів, а не безпосередніх факультативних об'єктів. У зв'язку з вищенаведеним, ст. 132 та ст. 145 КК України доцільно розміщувати у Розділі V Особливої частини КК України.

Об'єктом злочинів є суспільні відносини, які пов'язані з реалізацією абсолютних прав громадян, перш за все на збереження їх життя та здоров'я. Кримінальний кодекс України конкретно не вказує ні об'єкти злочинів, ні права громадян у сфері охорони здоров'я, які підлягають кримінальному захисту. Для розкриття поняття "об'єкт злочину" звернемося до Конституції України, згідно з якою кожен має право на життя (ст. 27), на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), на особисте і сімейне життя (ст. 32), на соціальний захист (ст. 46), на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49), на безпечне для життя довкілля (ст. 50). У процесі реалізації вказаних конституційних прав складаються певні суспільні відносини, які являють собою об'єкт посягаючого на них злочину [3, 24]. Об'єктами злочинів у сфері охорони здоров'я є: суспільні відносини, які забезпечують життєдіяльність людини та охороняють її здоров'я і життя.

Чималу складність представляє кваліфікація більшості злочинів у сфері надання медичної допомоги. Високий ступінь латентності при скоєнні багатьох злочинів у даній області. Особливо це стосується злочинів проти життя і здоров'я, скоєних при безпосередньому наданні медичної допомоги. У країні до сих пір відсутня достовірна статистика про стан і динаміку злочинності в темі, що розглядається.

Вадою КК України є недоліки формулювання статей, що може призвести до труднощів у кримінально-правовій кваліфікації на практиці. Так, неможливо встановити, як кваліфікувати ненадання допомоги хворому, що потягло за собою смерть або інші тяжкі наслідки: чи як ненадання допомоги хворому за ч. 2 ст. 139, чи як невиконання професійних обов'язків за ч. 1 ст. 140 КК, за існуючої редакції ст. 139 "Ненадання допомоги хворому медичним працівником" та ст. 140 "Неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником". Адже невиконання професійних обов'язків медичним працівником, якщо хворий потребував медичної допомоги, а медичний працівник був зобов'язаний і міг надати цю допомогу, що передбачено ч. 1 ст. 140 КК України, є тим самим ненаданням допомоги хворому (ч. 1 ст. 139 КК України). Більше того, як найбільш суворий вид кримінального покарання, ч. 2 ст. 139 КК України передбачає позбавлення волі на строк до 3 років, а ч. 1 ст. 140 КК України — на строк до 2 років, що може призводити до несправедливого призначення покарання, у разі неправильної кримінально-правової кваліфікації.

Далі, у КК України вчинення злочинів у співучасті особливого роду не передбачено як ознаку більшості простих чи кваліфікованих складів злочинів, що посягають на права пацієнта. Так, до недоліків кримінального закону в цій частині слід віднести: недостатню чітку диференціацію кримінальної відповідальності залежно від форм співучасті (ст. 143 КК України "Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини", 144 КК України "Насильницьке донорство"; склад злочину, передбаченого ст. 141 України "Порушення прав пацієнта", сконструйований так, що його суб'єктивна сторона характеризується лише необережною формою вини, однак об'єктивно, відповідні діяння можуть бути вчинені і умисною формою вини, а відповідно, і у співучасті; відсутність диференціації відповідальності залежно від того, чи вчинено такі діяння, як незаконне проведення дослідів над людиною, 9 ст. 142 КК України "Незаконне проведення дослідів над людиною"), у співучасті.

Крім цього, термінологічна плутанина в тексті статей КК викривляє справжній їх зміст. Так, наприклад, ст. 141 КК України "Порушення прав пацієнта" взагалі може створювати хибне враження що права пацієнта можна порушити шляхом вчинення суспільно небезпечних діянь, передбачених ст. 141. Адже в інших статтях КК потерпілого від злочину визначають, як "хворий" (ст. 139, 140), "особа" (ст. 131, 132), "людина" (ст. 142-144).

Такі термінологічні хиби законодавства України приводять до недоліків кримінально-правового захисту прав пацієнта.

Права громадян в області охорони здоров'я можуть мати відношення як до здорових, які не потребують медичної допомоги людей, так і до громадян, які мають певне захворювання, обумовлюючи їх звернення до лікувально-профілактичного закладу. Другими словами, дані права є у громадян завжди, незалежно від факту наявності або відсутності захворювання і звернення в лікувально-профілактичну установу. У той же час права пацієнта — це права людини, яка вступила в реальні взаємовідносини з лікувально-профілактичною установою, тобто звернулася за медичною допомогою.

Таким чином, як слушно зазначає С. Г. Стеценко, пацієнт — це людина, яка звернулася до лікувально-профілактичної установи за діагностикою, лікувальною або профілактичною медичною допомогою чи приймає участь як піддослідна при клінічних дослідженнях лікарських засобів. Іншими словами, для набуття статусу

пацієнта у людини повинні виникнути реальні відносини (правовідносини) з медичною установою [4, 163].

Основним проблемним питанням у цьому контексті виступає прийняття Закону України "Про захист прав пацієнта" і, відповідно, визначення поняття і правового статусу пацієнта. Адже в законодавстві України досі чітко не закріплене поняття "пацієнт". Також поруч з терміном "пацієнт" в законодавстві України, а також КК України вживається поняття "хворий", яке також не визначене у законодавстві. Така термінологічна плутанина і невизначеність є небажаними в законодавстві.

Вимога захищеності прав пацієнта є найважливішою в сучасних системах організації охорони здоров'я. Право людини на отримання якісної медичної допомоги повинно бути гарантовано надійними правовими механізмами. Сьогодні в розвинутих країнах права громадянина в області охорони здоров'я постійно знаходяться у полі пристрасної уваги суспільства. Приймаються суворі заходи для того, щоб убезпечити громадян від зловживань, можливих у медичній практиці. А спокуси для виникнення таких зловживань, треба визнати, є завжди.

Захищеність пацієнта починається там, де закінчується безкарність і свавілля медпрацівників.

Досить цікаво аналогічна проблема вирішується у США. Відомо, що американська система охорони здоров'я є здебільшого приватною, а це означає, що вона втягнута в приватнопідприємницькі інтереси. Поскілки здоров'я — "самий дорогий товар", то навкруг нього можливі найрізноманітніші спекуляції та махінації. У зв'язку з цим конгрес США розробив спеціальне законодавство, яке направлене на те, щоб прискікти зловживання в системі охорони здоров'я. Створені та налагоджені механізми контролю за якістю медичного забезпечення. Правовий захист пацієнтів розроблено до такого ступеню, що американські лікарі вимушені придбавати дорогі страховки на випадок лікувальної невдачі, на випадок обвинувачення їх в неякісній практиці, так як суми, які вони повинні будуть у цьому випадку виплатити, настільки великі, що навіть лікарям, одній із самих забезпечених категорій у країні, самим просто не розрахуватися [5, 18].

Ситуація у вітчизняній охороні здоров'я, звичайно, досить далека від подібного рівня захищеності пацієнтів у США. Це теж одна з найгостріших проблем становлення цивілізованої медицини, і в нас нема іншого шляху побудови нормальної системи охорони здоров'я, крім налагодження відповідних механізмів захищеності.

Звичайно, є і позитивні аспекти кримінально-правового захисту прав пацієнта. Слід відзначити значну кількість спеціальних норм, що передбачають відповідальність за вчинення злочинів, що посягають на права пацієнта. З одного боку, спеціальні норми неминуче призводять до конкуренції; з іншого боку, наявність спеціальних норм сприяє простоті і однозначності тексту закону та забезпечує уточнення і конкретизацію суспільної небезпеки окремих видів правопорушень. Проте, першим кроком до належного застосування відповідних статей, в яких закріплено відповідальність за злочини, що посягають на права пацієнта, є усунення вищенаведених недоліків кримінального та іншого законодавства України.

Література

1. Григонис Э. П., Леонтьев О. В. *Ответственность за преступления, совершаемые медицинскими работниками: учебное пособие* / Э. П. Григонис, О. В. Леонтьев. — СПб. : СпецЛит, 2008. — 157 с.
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради 28 червня 1998 року. — К.: Преса України, 1997. — 89 с.
3. *Ответственность за правонарушения в медицине: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений* [О. Ю. Александрова и др.]. — М.: Издательский центр "Академия", 2006. — 240 с.

4. *Медицинское право: Учебник.* — СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2004. — 572 с.

5. *Права и гарантии в системе медицинской помощи. Что нужно знать каждому пациенту.* — М.: ТКВелби, КноРус, 2006. — 200с.

Е. Н. Алиева, соискатель

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65085, Украина

ВОПРОСЫ ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПАЦИЕНТА ПО УГОЛОВНОМУ КОДЕКСУ УКРАИНЫ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается проблема уголовно-правовой защиты прав пациента в Украине. Проблемы несовершенства уголовно-правовой защиты прав пациента заключаются в недостатках законодательства Украины и Уголовного кодекса в частности. Это, прежде всего, неправильное размещение статей в разделах Особенной части УК Украины, неудачное формулирование статей, терминологическая неопределенность относительно понятий "пациент" и "больной". Устранение этих недостатков и принятие закона Украины "О защите прав пациента" позволит положительно решить существующую проблему.

Ключевые слова: защита пациентов, права пациента, медицинская помощь, медицинская услуга, "больной", правовой статус пациента.